

1:

DE REFORMATIE II (4): KERK, AMBTEN EN SACRAMENTEN

Verschillenden van ons zullen het enkele weken terug in de krant hebben gelezen: er is een overeenstemming bereikt tussen vertegenwoordigers van verschillende Gereformeerde (Hervormde) kerken en de Rooms-Katholieke Kerk over de rechtvaardiging van de zondaar door het geloof. Of dit een volledige overeenstemming betreft, is onzeker: de Reformatie beleed de rechtvaardiging door het geloof alleen. Dat laatste woord ontbrak in het bericht. Terecht werd echter van Rooms-Katholieke zijde opgemerkt, dat daarmee de verschillen niet zijn verdwenen: er bestaat nog een kloof, als het gaat om de beschouwing van de kerk, de ambten en de sacramenten. Dat is juist. In deze aflevering gaan we na hoe de opvattingen over deze onderwerpen zijn ontstaan en in de volgende hoe zeer hier Rome en Reformatie tegenover elkaar kwamen te staan.

Wat is de kerk en wat zijn ambten?

Het woord kerk zal men te vergeefs zoeken in de Bijbel. Het woord is de vernederlandsing van het Griekse woord kuriakê, dat des Heeren (eigendom of tempel) betekent. Het genoemde Griekse woord is afgeleid van “Kurios”, dat Heer betekent en als hoedanig het Nieuwe Testament Jezus aanduidt.

Vandaag beschouwen wij, als erfgenamen van de Hervorming, de kerk in drie gestalten:

- als de gemeenschap van gelovigen
- als een kerkgenootschap in de zin van een organisatie
- als de aanduiding van een gebouw.

Het Nieuwe Testament kent alleen de eerste vorm. Hoewel uit de brieven blijkt, dat niet alle leden van de gemeente als ware gelovigen kunnen worden beschouwd, komt de kerk als aanduiding van een bepaalde organisatie (die kaf en koren omvat) niet afzonderlijk aan de orde. Kerkgebouwen waren er aanvankelijk niet. De eerste gebouwen, bestemd voor de Christelijke eredienst, verrezen tussen 250 en 300 na Christus. Daarvoor kwam men samen bij leden thuis, in gehuurde zalen of in het open veld. De behoefte aan gebouwen ontstond door de groei van de kerk en de enorme toeloop van leden, na de verheffing van het Christendom tot staatsgodsdienst. Daardoor begon ook een organisatiestructuur te ontstaan om het kerkelijk leven in goede banen te leiden. Want ook een dergelijke structuur ontbreekt in het Nieuwe Testament. De plaatselijke gemeente kent ouderlingen (presbyters) en diakenen, die gekozen worden en daarmee houden de Bijbelse gegevens op.

Van vaste voorgangers is aanvankelijk geen sprake. Evenmin van een regionale of bredere organisatie, laat staan van een hiërarchische gezagsstructuur in ambten of

2:

gemeenten. Nu gaat het hier om de beschrijving van de Reformatie en niet van de Vroege Kerk; de ontwikkeling van de ambten en de visie op de kerk, zoals die uiteindelijk uitgekristalliseerd is in de Rooms-Katholieke Kerk, is ingewikkeld en te lang in tijdsduur om hier uitgebreid te behandelen. We geven dus een kort overzicht.

In de periode, dat de gemeenten klein waren en nog gering in aantal, heeft het bestuur van de gemeente vermoedelijk weinig problemen opgeleverd. Er waren geen omvangrijke regelingen nodig. De ouderlingen zagen toe op de handhaving van de leer en de levenswandel van de gemeenteleden in overeenstemming daarmee. Een uitgewerkte dogmatiek bestond niet, de leer was eenvoudig. De levenswandel te midden van het heidendom vergde een diepe overtuiging in de ziel van de waarheid van Jezus Christus en Die gekruisigd. De diakenen waren belast met de verzorging van de armen, weduwen en wezen en zieken –in een tijd, waarin sociale voorzieningen van overheidswege ontbraken. Dat was uniek voor die tijd.

De boven genoemde uitbreiding deed de behoefte aan structuur toenemen, die zich als volgt ontwikkelde:

1. In grotere gemeenten wordt het gebruikelijk, dat mensen worden belast met het houden van toezicht op het reilen en zeilen van de gemeente en dat van de ouderlingen en diakenen. Zij worden bisschoppen genoemd, afgeleid van het Griekse woord episkopos, dat iemand aanduidt, die met toezicht belast wordt. Dit toezicht breidt zich na verloop van tijd uit over verschillende gemeenten in de regio.
2. De bisschoppen worden aanvankelijk door de gemeenteleden gekozen. Pas eeuwen later worden zij van bovenaf aangesteld.
3. Bisschoppen worden vaak ook de voorganger in de gemeente en belast met prediking en pastoraat. Hier wordt al een verschuiving duidelijk, waardoor presbyters en diakenen langzaam naar de achtergrond worden gedrongen.
4. Bisschoppen in de onder het eerste punt genoemde betekenis zijn er al vrij vroeg. Al in de tweede eeuw worden zij genoemd. Er is dan nog geen sprake van een hiërarchisch verband, waarbij bisschoppen boven de andere ambtsdragers staan.
5. Na Augustinus neemt het belang van de regionale taak van de bisschoppen toe. Daardoor wordt hun taak van herder en leraar van een gemeente steeds meer overgedragen aan pastors, letterlijk “herders”, feitelijk ondergeschikt aan de bisschop. In het Nederlands worden zij pastoor genoemd, in onderscheiding van de protestantse predikant.
6. De regio's van de gemeenten worden uiteindelijk afgebakend naar de indeling van gewesten (provincies) van het Romeinse Rijk, de zgn. diocesen. Bisschoppen krijgen vaak grote gebieden onder zich. Sommigen worden machtige mannen met gezag. Er ontstaat later weer een onderscheiding, waardoor een aantal bisdommen een aartsbisdom vormt, dat een hogere status heeft. Overigens kan in de Rooms-Katholieke kerk “aartsbisschop” ook een eretitel zijn voor bisschoppen voor bewezen diensten.

3:

In de tijden van vervolging vervulden de bisschoppen een belangrijke taak om te proberen de gemeenten bijeen te houden. Zij hadden ook een grote rol in de tijden, dat er in de kerk scheuringen ontstonden. In het begin hebben we er al op gewezen, hoe zeer in de Vroege Kerk allerlei “tegenkerken” ontstonden (Arianen, Donatisten, Montanisten). Zij hadden eigen bisschoppen en pretendeerden de voortzetting van de ware katholieke kerk te zijn. Dat stichtte onder de gelovigen verwarring. “Waar de katholieke bisschop was, daar was de ware katholieke kerk” werd het uitgangspunt. Het begin van een fatale ontwikkeling, omdat hier de kerk afhankelijk werd gesteld van een ambt en niet van de aanwezigheid van gelovigen of de Bijbelse leer. Toch is niet alles daarin negatief te duiden. Immers hebben bisschoppen een voorname rol gehad in het bewaren van de eenheid van de gemeenten. Ook kregen zij maatschappelijk aanzien en konden invloed uitoefenen op het openbare leven in een Christelijke zin. Toen in 476 na Christus de stad Rome viel en het westelijk deel van het Romeinse Rijk ineen stortte, gaf de bisschop van Rome leiding aan verschillende groepen in de stad om een zo goed geordend en veilig mogelijk leven te bevorderen resp. te bewaren.

De bisschop wordt dus een centrale figuur. Maar er zijn bisschoppen en bisschoppen. Vanaf de vijfde eeuw begon de bisschop van de stad Rome – de grootste en belangrijkste gemeente in de kerk in die dagen – te streven naar een leidinggevende positie binnen de kerk. Daarin is hij geslaagd. Op den duur werden alle bisschoppen aan hem ondergeschikt. Vanaf de zesde eeuw komt de term “paus” in zwang, afgeleid van het Griekse woord “papa”, dat vader betekent. Zijn positie wordt daarom zo sterk, omdat de bisschop van Rome geacht wordt te staan in een lijn van opvolging van de apostel Petrus, die de eerste bisschop van de stad zou zijn. Hoewel nooit bewezen is, dat Petrus ooit in Rome is geweest, werd deze opvatting in de kerk van die dagen al spoedig algemeen aanvaard.

En met het verschijnsel van de opvolging hebben wij een nieuw fenomeen in de ambtsopvatting, zoals die zich vanuit de Vroege Kerk ontwikkelde. Bisschoppen stonden in een lijn van een ononderbroken opvolging, zoals een koning wordt opgevolgd door de (mannelijke of vrouwelijke) troonopvolger. Waar ligt de oorsprong van die opvolging? Bij de apostelen. Na hun dood worden degenen, die hun taken overnemen, geacht in hun voetsporen te volgen. Dit leerstuk wordt de Apostolische Successie genoemd. Het is een fenomeen, dat niet uit de Bijbel gedestilleerd kan worden, maar dat door de omstandigheden zo is gegroeid. Het is een opvatting, die aan het ambt van bisschop het nodige gezag heeft gegeven.

4:

De kerk: van klein en zwak naar groot en machtig.

Na de verheffing van het Christendom tot staatsgodsdienst, begint de kerk te groeien: ook, omdat zij sterk missionair gericht is en overal in Europa missionarissen zendt om het Evangelie te verkondigen. Het duurt nog wel ongeveer 800 jaar, voordat Europa is gekerstend. Er kleeft aan deze missie ook een gebrek: omdat de meeste mensen niet kunnen lezen of schrijven, is het doorgeven van de Bijbelse boodschap een zaak van mondelinge overlevering en onderwijs door middel van afbeeldingen. Dat biedt vele mogelijkheden tot scheefgroei. De gedachte ontstaat dan ook, dat alleen de Kerk als hoedster van het Evangelie de kennis heeft, die nodig is om aan de mensen uit te delen. Die kennis wordt krachtig onderstreept door de uiterlijke tekenen daarvan in de sacramenten, die zij tot haar beschikking heeft en waarvan het gebruik heilsnoodzakelijk is. De kerk wordt op deze manier een machtig instituut. Zij is de hoedster van het zielenheil van het volk en het belang van dat zielenheil overtreft het dagelijkse, materiële bestaan. Zij beschikt over de sleutels van het hemelrijk, omdat Jezus die aan haar heeft gegeven. Tegelijkertijd is zij het mystieke lichaam van Christus op aarde. In haar wordt als het ware een stukje van de hemelse heerlijkheid en het Goddelijk rijk openbaar. Zij is dus in geestelijk opzicht volkomen heilig. Het is niet verwonderlijk, dat deze heilige kerk in haar leer en uitleg van de Heilige Schrift niet dwalen kan.

Wanneer de kerstening van Europa nagenoeg is voltooid, omvat de kerk de gehele bevolking van West- en Midden-Europa. Dat is het Corpus Christianum: heilig, volmaakt in geestelijke zin, volkomen in de geestelijkheid en de sacramenten, geleid door haar herder (de paus), allen omvattend. De grenzen van de ware Kerk vallen samen met die van de uiterlijke Katholieke Kerk. Wie zich daarvan afscheidt, begaat een doodzonde en is ook des doods schuldig, niet alleen geestelijk, maar ook maatschappelijk. Buiten de Kerk is immers geen heil (een opvatting, die reeds ten tijde van Augustinus opgeld deed). De vele ketteren uit de Middeleeuwen kwamen met dit systeem in botsing: een botsing, die zij niet hebben kunnen navertellen. Ketterij werd beschouwd als een tumor in een lichaam. Die diende volledig verwijderd te worden om te voorkomen, dat het gehele lichaam zou worden aangetast.

In de volgende aflevering bezien wij:

- het antwoord van de Reformatie op deze ontwikkelingen
- het onderscheid Rome-Reformatie in het Avondmaal.

We zullen zien, dat de Reformatoren over verschillende onderwerpen, hier boven weergegeven, niet eenduidig hebben gedacht. We sluiten dan dit lange hoofdstuk af met een korte nabeschuiving.

(Wordt vervolgd)